

Ιεράρχηση κριτηρίων στην ετυμολογική έρευνα

Θεόδωρος Μουσιάδης
Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα

ABSTRACT

This study aims at formulating a hierarchical structure for etymological research. It is suggested that, in order to judge an etymological conjecture or decide among many, the etymologist should benefit from the following criteria: 1) Morphology should be given priority over phonetic similarity, 2) Form should be given priority over meaning, 3) Linguistic principles should be given priority over non-linguistic ones, and 4) Homochrony of data and of successive reconstructed stages should be determined, in order to ensure methodological consistency and base the conclusion on solid evidence.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ: επαναάλυση, ετυμολογία, κινητροδότηση, ομοχρονία

1. Εισαγωγή*

Στα ειδικά λεξικογραφικά έργα η ετυμολογία παρουσιάζεται σαν τετελεσμένο γεγονός. Ωστόσο, όπως συμβαίνει συχνά στη γλωσσολογική έρευνα, η διαδικασία που προηγείται είναι καθ' αυτήν εξαιρετικά σύνθετη και έχει περισσότερες απαιτήσεις από την απλή έκθεση του προϊόντος της. Σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής διαδρομής της η ίδια η θεωρία της ετυμολογίας αντιμετωπίστηκε με τη μέγιστη δυσπιστία. Ελάχιστοι γλωσσολόγοι ασχολήθηκαν με την τυποποίηση της μεθόδου που οι ίδιοι εφήρμοζαν και όσοι το έκαναν δεν έθιξαν το ζήτημα της προτεραιότητας μεταξύ των κριτηρίων, όταν πρόκειται για νέα έτυμα ή για αξιολόγηση διαφόρων ετυμολογικών προτάσεων.

Οι δυσκολίες τού εγχειρήματος είναι συγγνωστές και σχετίζονται εν πολλοίς με αυτή καθ' αυτήν τη φύση της ετυμολογίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα γλωσσικά στοιχεία μοιάζουν με αταξινόμητες λήψεις φωτογραφικού φακού, τις οποίες ο ιστορικός γλωσσολόγος καλείται να σταθμίσει, να ιεραρχήσει και να ερμηνεύσει, προκειμένου να προκύπτει ευλογοφανής εικόνα. Έχοντας υπ' όψιν το υλικό και την κατεύθυνση της έρευνας, ο Labov χαρακτήρισε εύστοχα την ιστορική γλωσσολογία «τέχνη της καλής χρήσης κακών δεδομένων» (1994: 11). Η συγκεκριμένη τέχνη ενδιαφέρει καθ' εξοχήν τη λεξικογραφική εργασία, καθώς από το ετυμολογικό λεξικό δεν αναμένεται κυρίως να προσφέρει νέα έτυμα όσο να εξετάσει και να κρίνει τις ήδη υποβληθείσες προτάσεις.

Οι γενικές αρχές που καθοδηγούν τον ετυμολόγο σχετίζονται ευθέως με την επαλήθευση των στοιχείων που παρέχονται από τα γλωσσικά επίπεδα (φωνολογία, μορφολογία, σημασιολογία) και εκεί στρέφουν την προσοχή οι ολιγάριθμες θεωρητικές πραγματείες για την ετυμολογία. Εντούτοις, μερικές μονογραφίες είναι είτε πολύ γενικές με αποτέλεσμα να μην προσφέρουν κριτήρια ελέγχου τού ετύμου είτε πολύ εξειδικευμένες, με αποτέλεσμα να φαίνεται ότι απλώς συνοδεύουν ετυμολογικές προτάσεις. Επιπλέον, ορισμένες έχουν ως κύριο αντικείμενο την ιστορική θέση της ετυμολογίας ως γλωσσολογικού κλάδου ή την ανανέωση του θεωρητικού της οπλοστασίου (π.χ. συγχρονική δομιστική άποψη, έμφαση στις ηχομιμητικές και ονοματοποιημένες λέξεις κ.ά.), ενώ άλλα έργα περιέχουν πλούσιο γλωσσικό υλικό (συνήθως από μία γλώσσα), χωρίς ωστόσο να θίγουν το ζήτημα της ιεράρχησης των κριτηρίων.

Εξετάζοντας το γενικότερο πλαίσιο αρχών που διέπουν τις ετυμολογικές λύσεις, ιδίως όταν περισσότερες από μία προσεγγίσεις φαίνονται εφικτές, ο Γιαννάκης υπογραμμίζει τη σπουδαιότητα της οικονομίας, της πληρότητας και της ιστορικότητας (2005: 290). Οι αρχές

* Το άρθρο αυτό αποτελεί αναδιαρθρωμένη και επεκτεταμένη μορφή εργασίας μου που παρουσιάστηκε στο 7ο Διεθνές Συνέδριο Ελληνικής Γλωσσολογίας (York, 8-10 Σεπτεμβρίου 2005). Ευχαριστώ θερμά τα μέλη τού ακροατηρίου για τις ερωτήσεις και παρατηρήσεις τους. Με το ζήτημα της ιεράρχησης των κριτηρίων έχω ασχοληθεί επίσης στη διδακτορική μου διατριβή και το παρόν άρθρο περιέχει νέο υλικό, το οποίο συμβάλλει στην περαιτέρω επεξεργασία τού θέματος.

αυτές θα υπαγορευθούν ως προτιμότερη τη λύση που: α) περιλαμβάνει τις λιγότερες ή απλούστερες διαδικασίες (οικονομία), β) εξηγεί τον μεγαλύτερο όγκο δεδομένων (πληρότητα), γ) δεν συγκρούεται με τα γνωστά ιστορικά δεδομένα για τη γλώσσα και τους ομιλητές της (ιστορικότητα). Οι παρατηρήσεις αυτές συμφωνούν με τη γενική κατευθυντήρια γραμμή της επιστημονικής έρευνας, ότι η απλούστερη λύση είναι συνήθως η πιο σωστή.

2. Κατευθυντήριες γραμμές στην ετυμολογική έρευνα

Η ιεράρχηση των κριτηρίων είναι απολύτως αναγκαία στην ετυμολογία και στη λεξικογραφική επεξεργασία του ετυμολογικού λήμματος, ιδίως όταν ο ετυμολόγος πρέπει να χειριστεί διστάμενες προτάσεις, φαινομενικώς ισοδύναμες ή ισόκυρες. Με βάση τις αρχές αυτές, ο γλωσσολόγος θα κινηθεί σε δύο θεμελιώδεις αξίες:

α) Προτεραιότητα: Ο ετυμολόγος χρειάζεται να αποφασίσει ποιο κριτήριο πρέπει να ληφθεί υπ' όψιν πρώτο, καθώς και ποιο θα είναι το σημείο αφετηρίας στην αξιολόγηση του ετύμου. Επιπλέον, είναι αναγκαίο να ασκήσει καλή κρίση στον χειρισμό του γλωσσικού υλικού, ώστε να διακρίνει ποιο στοιχείο από τον όγκο των δεδομένων έχει προτεραιότητα για την έρευνα.

β) Σπουδαιότητα: Ο ετυμολόγος θα χρειαστεί να αποφασίσει ποια κριτήρια έχουν τον πλέον βαρύνοντα ρόλο, όταν φαίνεται ότι περισσότερες από μία αρχές ή διέξοδοι θα μπορούσαν να επιλεγούν στη μελετώμενη περίπτωση. Ακόμη, θα χρειαστεί να επιλέξει κάποια αρχή ως κανόνα, ο οποίος θα τον βοηθήσει να αποφύγει κατά το δυνατόν το ετυμολογικό σφάλμα.

Χωρίς να καλύπτεται κάθε πλευρά του ζητήματος, οι ακόλουθες τέσσερις κατευθυντήριες γραμμές αποδεικνύονται καίριες:

2.1. Το μορφολογικό κριτήριο έχει προτεραιότητα έναντι της φωνητικής ομοιότητας

Η μορφολογία είναι το σταθερότερο γλωσσικό επίπεδο και αποτελεί τον χώρο των επιβιώσεων (Meillet 1925: 22). Παρ' ότι η μορφολογική δομή της λέξεως είναι δυνατόν να υποστεί αλλαγές (μέσω του μηχανισμού της αναλογίας ή της επανάλυσης· βλ. Lehmann 19923: 219), επειδή τα μορφήματα είναι φορείς σημασίας και επιτελεστές ρόλων, ο προσδιορισμός της αφετηρίας τους καθιστά την ετυμολογική ανάλυση βεβαιότερη και ισχυρότερη. Όπως παρατηρεί εύστοχα η Ράλλη, «τα σχήματα μορφολογικών δομών μεταβάλλονται δύσκολα και τέτοιου είδους αλλαγές επικρατούν μετά την πάροδο αιώνων» (2005: 27). Επιπλέον, οι παρασυνδέσεις και οι παρετυμολογήσεις έχουν κατά κανόνα φωνολογική και φωνητική αφετηρία ή κινητροδότηση (motivation) (Moysiadis 2006). Αν η ετυμολογική πρόταση προσκρούει σε προβλήματα κλιτικής ή παραγωγικής μορφολογίας ή δεν εναρμονίζεται με τη συνθετική δομή της γλώσσας, η ύπαρξη φωνητικής ομοιότητας δεν θα πρέπει να αποτελέσει τον καθοριστικό παράγοντα. Συχνά η αναζήτηση άλλης ετυμολογικής αρχής, η οποία να μην αντιβαίνει στη μορφολογική δομή της λέξεως, προσφέρει πιο αξιόπιστες λύσεις. Ακολουθούν σχετικά παραδείγματα:

- *ξέρω*

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η διαμάχη Χατζιδάκι και Φιλήντα σχετικά με την προέλευση του κοινού ρήματος *ξέρω* οφειλόταν εν πολλοίς στη διαφορετική αξιολόγηση των κριτηρίων. Η πρόταση του Φιλήντα (1924, τόμ. 1: 104-110), ο οποίος ετυμολογούσε τη λέξη από το αρχ. *ἐξάιρω* (και ως εκ τούτου την έγραφε με -αι-: *ξάιρω*), παρ' ότι φωνητικώς ομαλή, προσέκρουε στον μορφολογικό τύπο του αορίστου: *ἤξερα* (*ξέρω*) – *εξήρα* (*εξάιρω*). Το σφάλμα αυτό είχε επισημάνει ο Χατζιδάκις (1933: 192), υποδεικνύοντας την ορθή αναγωγή στον αόριστο *ἐξεῦρον*, από τον οποίο σχηματίστηκαν οι βασικοί μεσαιωνικοί τύποι *ἤξεύρω*, *ἐξεύρω*. Αν και η εξήγηση που τότε έδινε για τη σίγηση του φθόγγου [v] στον τύπο *ξέρω* δεν ήταν πειστική (υποδείκνυε ανομοίωσή του σε λόγο συνεχούς ροής), είναι ωστόσο σαφές ότι η

ετυμολογική αναγωγή δεν μπορούσε να αγνοήσει την ασφαλή αφετηρία που προσέφεραν οι μεσαιωνικοί τύποι, ότι το μορφολογικό κριτήριο δεν έπρεπε να αθετηθεί και ότι, ανεξάρτητα από την ερμηνεία τού τύπου ξέρω, η αναγωγή στον τύπο *έξευρον* (του *έξευρίσκω*) ήταν η μόνη που πληρούσε τις απαιτήσεις τής έρευνας.

Σε αυτή τη συλλογιστική γραμμή ο Ανδριώτης είχε διατυπώσει το εξής εύστοχο σχόλιο: «Έπειδή τὸ σημερινὸ ξέρω εἶναι καὶ λογικὰ καὶ μεθοδολογικὰ ἀδύνατο νὰ θεωρηθῆ ἄσχετο μὲ τὸ μεσαιωνικὸ συνώνυμὸ του *έξεύρω*, ὅπου τὸ β θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ παρέμβλητο, δηλ. μὴ ἐτυμολογικὸ, τὸ ξέρω προέρχεται ἀπὸ τὸ μεσαιωνικὸ *έξεύρω*, πὸν ἀπὸ πουθενὰ ἄλλοῦ δὲν μπορεῖ νὰ σχηματίστηκε παρὰ ἀπὸ τὸ *έξευρον*, ἀορ. τοῦ *έξευρίσκω*» (1954: 1335).

Ο Τσοπανάκης διατύπωσε αργότερα την αρκετά πειστική υπόθεση ότι η απουσία τού [v] οφείλεται σε ημιφωνική προφορά και κατόπιν σίγηση τού -v- πριν από την οριστική αποκρυστάλλωση των υποτακτικῶν στοιχείων των διφθόγγων (1949: 62), αποσαφηνίζοντας έτσι τις λεπτομέρειες της αναγωγῆς τού ξέρω στο *έξεύρω* (*έξευρίσκω*).

- *πιλαλώ*

Το μορφολογικό κριτήριο δεν επιτρέπει να υιοθετήσουμε την παλαιά πρόταση του Ξανθουδίδα (1915: 667), ότι το μεσν. *πιλαλῶ* (*πηλαλῶ*, ὅπως ἔγραφε) προέρχεται από το αρχ. *έπελαύνω*, διότι ο αόριστος δείχνει ότι ανήκουν σε διαφορετικό κλιτικό παράδειγμα: *έπήλασα* (*έπελαύνω*) – (*έ*)*πιλάλησα* (*πιλαλῶ*). Ας σημειωθεί ότι από αορίστους με ληκτικό τέρμα -ασα αναμένουμε κανονικά ενεστώτα σε -άζω (π.χ. *δοκίμασα* – *δοκιμάζω*, *δίκασα* – *δικάζω*) ή μεταπλασμένο κατά τα *πέρασα* – *περνῶ*, *κέρασα* – *κερνῶ*, πβ. μεσν. *έχάλασα* – *χαλνῶ* (Μωυσιάδης 2005: 129).

Δύο διαφορετικές εισηγήσεις δεν προσκρούουν στο μορφολογικό εμπόδιο. Η μία είναι η πρόταση του Φάβη (1917: 39-43), ο οποίος υπέθεσε ότι προέρχεται από το σπάνιο ελνστ. *ἀπολαλῶ* (του οποίου η ακριβής σημασία αμφισβητείται: ίσως σήμαινε «φλυαρώ» ή «απαγορεύω») μέσω ανώμαλου μεσαιωνικού αορίστου **ἀπηλάλησα*. Ωστόσο, η σημασιολογική απόσταση είναι αρκετά μεγάλη (αν το ρήμα σήμαινε «απαγορεύω»), ο δε αόριστος **ἀπηλάλησα* αποτελεί απλώς υποθετική κατασκευή.

Η δεύτερη εισήγηση, η οποία προκρίνεται ως συνεπέστερη, είναι η πρόταση του Κοραή (1828-1835, τ. 4: 275), ο οποίος έθεσε ως αφετηρία τον αόριστο *έπιλάλησα* του ελνστ. *έπιλαλῶ* «φλυαρώ, μιλά γρήγορα» (και κατ' επέκταση «τρέχω γρήγορα»), που ενισχύεται από τον τύπο *πιλαλάω* στη διάλεκτο της Κάτω Ιταλίας. Στα δύο πιο πρόσφατα λεξικογραφικά έργα τής Μεσαιωνικής Ελληνικής, το λεξικό τού Κριαρά (1969-2008, τ. 16) και το λεξικό τού Trapp (2001-2007, τεύχος 6), προκρίνεται η ετυμολόγηση του Κοραή και το ρήμα γράφεται κανονικά με -ι-: *πιλαλώ*.

- *χλαπαταγή*

Η δομή τής λέξεως δείχνει ότι πρόκειται για σύνθετο ὄρο, του οποίου το β' συστατικό μέρος πρέπει να είναι η λέξη *πάταγος*. Ο Ανδριώτης υπέθεσε ότι προέρχεται από συμφυρμό των λέξεων *όχλος* και *πάταγος* (ΕΛ). Εντούτοις, η προσεκτική μελέτη των προϋποθέσεων καθιστά μορφολογικῶς αδύνατη αυτή την εκδοχή. Ο συμφυρμός, δηλαδή η συγχώνευση δύο ὀρων σε μία λέξη χωρίς διαφύλαξη της ακεραιότητάς των μορφημάτων τους, αποτελεί ιδιαίζουσα μορφή σύνθεσης, στην οποία καθοριστικό ρόλο έχει το γένος τής κεφαλῆς. Είναι αδύνατον να συμφυρθούν δύο ουσιαστικά αρσενικού γένους (*όχλος* + *πάταγος*) και το προϊόν τους να είναι λέξη γένους θηλυκού (*χλαπαταγή*), αν δεν υπάρχει παρασύνδεση προς άλλον θηλυκό τύπο.

Προτιμότερη φαίνεται η υπόθεση ότι πρώτο στοιχείο τού συμφυρμού υπήρξε ο ὀρος *χλαλαγή* (< *οχλαγωγία*), ο οποίος λειτούργησε ως κεφαλή και υπαγόρευσε το γένος τού

συμφυρμένου προϊόντος. Συνεπώς, η συγχώνευση των λέξεων *χλα(λωή)* και *πάταγ(ος)*, με προσαρμογή προς το θηλυκό τής λέξης-κεφαλής, έδωσε το νέο ουσιαστικό *χλαπαταγή*.

2.2. Τα κριτήρια μορφής έχουν προτεραιότητα έναντι της σημασιολογικής εγγύτητας

Η σημασία είναι η πλέον ευπαθής στις αλλαγές και έχει αποδειχθεί το πλέον ευάλωτο επίπεδο μελέτης των λέξεων. Αυτό έχει αποδοθεί στο ανοικτό σύστημα σημασιών εν αντιθέσει προς το κλειστό σύστημα φωνημάτων και μορφημάτων που διαθέτει η γλώσσα (McMahon 1994: 185). Επιπρόσθετα, είναι δύσκολο να διατυπωθούν γενικοί σημασιολογικοί νόμοι ή κανόνες που να αποκλείουν ορισμένη μεταβολή. Οι κανονικότητες που έχουν παρατηρηθεί και στηρίζονται στη γνωσιακή δομή τής αντιλήψεως δεν έχουν τον υποχρεωτικό χαρακτήρα, ο οποίος θα αποτελούσε σταθερή βάση για κρίση. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η προθετικότητα ή τυχόν μεταβολές τού αντικειμένου αναφοράς επιφέρουν αλλαγές στο σημασιολογικό πεδίο, οι οποίες δεν είναι εύκολο να προβλεφθούν και να τυποποιηθούν. Επιπλέον, σπανίως έχουμε στη διάθεσή μας τις συμφραστικές συνθήκες υπό τις οποίες χρησιμοποιήθηκε στο παρελθόν μια λέξη, ώστε να γνωρίζουμε το περιβάλλον που ενδεχομένως ευνόησε μια σημασιολογική μετακίνηση (Καραντζόλα & Φλιάτουρας 2004: 167). Ο ετυμολόγος οφείλει να έχει κατά νου την αρχή που εξέθεσε ο Szemerényi (1996: 16), κατά την οποία «αν δύο τύποι αντιστοιχούν επακριβώς ή σύμφωνα με τους κανόνες, αυτό αποτελεί αρκετό αντάλλαγμα για κάποια ασυμφωνία στη σημασία». Για τον λόγο αυτόν, τα κριτήρια μορφής πρέπει να έχουν προτεραιότητα κατά την εκτίμηση της ετυμολογικής πρότασης.

- *μαρκώννω* (διαλεκτ. Κύπρου) «κοκκαλώνω από το κρύο»

Ο Καραποτόσογλου (1985: 159) επιχείρησε να συνδέσει τη λέξη με το αρχ. *μαλκίω / μαλακιῶ (-άω)* «μουδιάζω από το κρύο», το οποίο βρίσκεται εγγύτερα ως προς τη σημασία. Εντούτοις, τα κριτήρια μορφής είναι ισχυρότερα. Ο μεταπλασμός που προϋποτίθεται από την προηγούμενη ετυμολογική υπόθεση (-ίω > -ώνω ή -άω > -ώνω) δεν είναι κανονικός ούτε υπάρχει τρόπος να ερμηνευθεί ικανοποιητικά (Χατζιδάκις MNE 1: 267-269, Μηνάς 2004: 423-424). Η προτεραιότητα στη φωνολογική και μορφολογική αποκατάσταση καθιστά εγκυρότερη την υπόθεση των Χατζιδάκι (MNE 1: 138) και Τσοπανάκη (1949: 65-66), οι οποίοι κατέδειξαν ότι αφετηρία ήταν το αρχ. *μαργῶ (-άω και -όω*· με ανομοίωση διάρκειας γνωστή στην κυπριακή διάλεκτο: *ρχ/ργ > ρκ/ργκ*) και κατόπιν ασχολήθηκαν με την ερμηνεία τής μεταβολής σημασίας. Ας σημειωθεί ότι ομοίως ετυμολογείται και το κοινό *μαργώνω*.

- *ζερβός*

Αναζητώντας καλύτερη σύνδεση των σημασιών, ο Ηλιούδης (2000: 231) ετυμολόγησε το μεσν. *ζερβός* από το λατ. *reservum* (πβ. ιταλ. *riserva*), υποστηρίζοντας ότι προέκυψε με αποκοπή τής πρώτης συλλαβής, (ri)serva > *ζερβός*, είχε δε την υποθετική σημασία «βοηθητικός». Ωστόσο, είναι φανερό ότι δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις τής επανάλυσης που εικάζεται ότι συνέβη, προκειμένου το τεμάχιο *ρι- να αποκοπεί από τη λέξη, διότι δεν μαρτυρείται συμφραστικό περιβάλλον που να την ευνοεί. Η περίπτωση της λέξης *στέρνα* (< λατ. *cisterna*), την οποία επικαλέστηκε ο αρθρογράφος, δεν είναι ομόλογη, διότι ο ανασυλλαβισμός της οφειλόταν στη σύγχυση προς τον σύνδεσμο και: *κ' ή στέρνα*. Μέχρι τώρα δεν έχει διατυπωθεί ικανοποιητικότερη πρόταση από την παλαιά σύνδεση με το μεσν. επίθετο *ζαβός*, την οποία υιοθετούν τα λεξικά.

- *πλακουτσωτός*

Με σκοπό τη σημασιολογική προσέγγιση φαίνεται ότι διατυπώθηκε η ετυμολογική αναγωγή τού επιθέτου αυτού σε τύπο *πλατσουκωτός* (με εικαζόμενη αντιμετάθεση, ΛΚΝ). Η άποψη αυτή εγείρει σημαντικά μορφολογικά προβλήματα, που δεν περιορίζονται στο γεγονός ότι ο τύπος *πλατσουκωτός* είναι αβέβαιου σχηματισμού, αν θεωρηθεί υπαρκτός. Ο Δαγκίτσης

(ΕΛΝ, λ. *πλατσο-*) ετυμολόγησε τον συγκεκριμένο τύπο από επίθετο *πλατσουκός* (με παραγωγικό τέρμα *-ουκός*, το οποίο ανάγει στο τέρμα *-ικός*, άποψη χωρίς επαρκή στήριξη) και θεωρεί πιθανή αφετηρία τού τελευταίου το αρχ. *πλατύς* μέσω α' συνθετικού *πλατιο-* > *πλατσο-*.

Η ερμηνευτική γραμμή τής παραπάνω πρότασης δεν είναι ισχυρή. Εν πρώτοις, τα δεδομένα δεν επαρκούν για την τεκμηρίωση των ενδιάμεσων σταδίων. Ο τύπος *πλατσο-μύτης* (που επικαλείται ο Δαγκίτσης) δεν αποδεικνύει την ύπαρξη α' συνθετικού *πλατσο-*, διότι πιθανώς πρόκειται για συγκεκριμένη μορφή τού συνθέτου *πλακουτσο-μύτης*. Επιπλέον, η υπόθεση ότι το τέρμα *-ικός* τράπηκε σε *-ουκός* είναι αυθαίρετη κατά το ότι δεν υπάρχουν στοιχεία που να την επιβεβαιώνουν, πολλώ δε μάλλον αφού δεν υπάρχει νεοελληνική λέξη με ληκτικό τέρμα *-ουκός*. Περαιτέρω, το ελληνιστικό επίθ. *πλατικός* «ευρύς, γενικός-λεπτομερής, αναλυτικός» ήταν σπάνιο στη μεσαιωνική γλώσσα και δεν έφτασε ποτέ να χρησιμοποιηθεί με τη σημασία «πεπλατυσμένος».

Διαφορετική ετυμολογική αφετηρία επέλεξε ο Άνθιμος Παπαδόπουλος (ΙΛΠΔ, τ. 2), που ετυμολόγησε το επίθετο *πλακουτζωτός* από το ουσ. *πλακούτζα* (η διάκριση αήχου-ηχηρού *τσ/τζ* δεν παίζει ρόλο στην περίπτωση που συζητούμε), το οποίο αναλύει ως παράγωγο των *πλάκα* ή *πλακί* με υποκοριστικό επίθημα *-ούτζα/-ούτσα*. Μολονότι η ευφυής αυτή πρόταση φαίνεται ελκυστική, δεν συμβαδίζει με την κανονική μορφολογική παραγωγή τέτοιων επιθέτων, εφόσον δεν υπάρχουν καθόλου επίθετα προερχόμενα από υποκοριστικά ουσιαστικά σε *-ούτσα* ούτε το και υποκοριστικό επίθημα *-ούτσικος* (< *-ούτσης*) ανάγεται σε αυτά.

Αντί να διακινδυνεύσουμε να θεωρήσουμε το επίθετο *πλακουτσωτός* απομονωμένο ως προς τον σχηματισμό, μπορούμε μάλλον να δεχτούμε δύο προϋποθέσεις, οι οποίες δεν προσκρούουν στα εμπόδια που μνημονεύτηκαν. Πρώτον, το επίθετο *πλακουτσωτός* πρέπει να προήλθε από τον τύπο *πλακουτσός* (όπως επιμαρτυρείται από τη διάλεκτο του Πόντου) με παραγωγικό τέρμα *-ωτός*, πβ. κ. *πλακ-ωτός*, *βαθουλ-ωτός*, *πιτσουλ-ωτός* κ.ά. Δεύτερον, αφού το *πλακουτσός* δεν είναι δυνατόν να αναχθεί σε ουσιαστικό *πλακούτσα/πλακούτσι* (που είναι προφανώς ανεξάρτητοι σχηματισμοί), ίσως είναι σκόπιμο να εξεταστεί η πιθανότητα συμφυρμού. Οι καλύτερες εκδοχές προς αυτή την κατεύθυνση είναι δύο (με βάση τα δεδομένα τής Μεσαιωνικής Ελληνικής): α) *πλακ(ωτός) + (κ)ουτσός* > *πλακουτσός*, β) *πλάκ(α) + (κ)ουτσός* > *πλακουτσός* (και στις δύο περιπτώσεις το επίθετο *κουτσός* θα είχε τη σμικρυντική σημασία «λίγος, μικρός»· βλ. Μπαμπινιώτη 1969: 176). Η πρώτη λύση (συμφυρμός των *πλακωτός* και *κουτσός*) φαίνεται πιθανότερη, διότι περιλαμβάνει συγχώνευση δύο λέξεων που ανήκουν στην ίδια μορφολογική κατηγορία ή γραμματική τάξη (δύο επίθετα· βλ. Κατσούδα 2007: 890 §γ).

2.3. Τα γλωσσολογικά κριτήρια έχουν προτεραιότητα έναντι των εξωγλωσσικών

Ακόμη και όταν ο διάυλος δανεισμού είναι γνωστός ή αναμενόμενος, ο έλεγχος της φωνολογικής και μορφολογικής προσαρμογής τού εικαζόμενου δανείου δεν πρέπει να παραβλέπεται (Dauzat 19442: 50, 58). Συχνά η προσεκτικότερη εξέταση των στοιχείων αποδεικνύει ότι άλλη υπήρξε η δότρια γλώσσα και ενίοτε ότι η ετυμολογούμενη λέξη δεν έχει ξένη προέλευση. Στον έλεγχο των περιπτώσεων αυτής της κατηγορίας πολύτιμη βοήθεια προσφέρουν οι πληροφορίες σχετικά με την αρχική παρουσία και σημασία τής λέξεως στην αποδέκτρια γλώσσα, καθώς και όσα γνωρίζουμε για τις λεξιλογικές επαφές των δύο γλωσσών. Οι δυσκολίες στην ετυμολόγηση των δανείων αφορούν στον προσδιορισμό τού τόπου και του χρόνου επαφής, στην ενδεχόμενη διαλεκτική διαφοροποίηση που μπορεί να έχει συμβεί τόσο στη δότρια όσο και στην αποδέκτρια γλώσσα, αλλά και σε αλλαγές που ίσως αντιτίθενται στην αναμενόμενη φωνητική εξέλιξη (Vennemann 2006: 161). Σε κάθε περίπτωση, ο ετυμολόγος κινείται με περισσότερη ασφάλεια όταν εφαρμόζει την αρχή τής οικονομίας και επιλέγει την ερμηνεία που προϋποθέτει τις λιγότερες (ή λιγότερο ριζικές) αλλαγές. Ακόμη, η πείρα έχει δείξει ότι είναι σοφότερο να ξεκινούμε με την υπόθεση ότι η

αμφιλεγόμενη λέξη είναι του κληρονομημένου λεξιλογίου και κατόπιν να εξετάσουμε αν χρειάζεται να υποθέσουμε άλλη προέλευση. Η Häkkinen εισηγείται τον ακόλουθο ευθύ συλλογισμό: «Αφού εφαρμόσει όλα τα βασικά κριτήρια της ετυμολογικής έρευνας, δηλαδή φωνολογική μορφή, σημασία και κατανομή, τότε πρέπει κανείς να ζυγίσει αν υπάρχει λόγος να υπονιαστεί άλλη ερμηνεία» (1990: 88).¹ Σχετικές είναι οι ακόλουθες περιπτώσεις:

- *καρβέλι*

Για τον μεσν. τύπο *καρβέλι* η ετυμολόγηση από το σλαβ. *karvalj*, η οποία στο παρελθόν προτιμήθηκε από τα λεξικογραφικά έργα, προϋποθέτει τροπή *a > e* η συγκεκριμένη μεταβολή είναι κανονική στο φωνητικό περιβάλλον (δίπλα σε /r/), αλλά δυσχεραίνεται σημαντικά από τη θέση του τόνου, ο οποίος συνήθως προφυλάσσει το φέρον φωνήεν. Η προσφυγή στο ιταλ. *caravella* «καραβέλα (είδος πλοίου)» (Μηνάς 1978: 87) θα απαιτούσε τόσο φωνητική όσο και σημασιολογική μεταβολή, την οποία θα ήταν εξαιρετικά δύσκολο να ερμηνεύσουμε. Οικονομικότερη φαίνεται η αναζήτηση άλλου διαύλου, όπως συμβαίνει με την αναγωγή του μεσν. *καρβέλι* στο αρωμουνικό *kärveli*, πληθ. τού *kärveale* «ψωμί».

- *μούρτζουφλος*

Το ΛΚΝ ετυμολογεί (με επιφυλάξεις) το μεσν. επίθετο *μούρτζουφλος* «κατηφής» (συχνό και ως επώνυμο) από σύνθεση των υστερολατινικών επιθέτων *murcus* «κουτσουρεμένος» και *flexus* «γειρός». Εντούτοις, αυτό θα αντετίθετο στην αρχή της οικονομίας, διότι θα συνεπαγόταν σχηματισμό ελληνικού συνθέτου από συστατικά μέρη που δεν απαντούν στην Ελληνική. Ο συλλογισμός που υπόκειται στη συγκεκριμένη ετυμολογική πρόταση κρίνεται άτοπος, για τον επιπρόσθετο λόγο ότι το ίδιο το εικαζόμενο σύνθετο δεν απαντά καν στη δημώδη Λατινική. Ομαλότερη είναι η πρόταση του Συμεωνίδη (1985), ο οποίος ετυμολόγησε τη λέξη από ρήμα *μουρτζουφλῶ*, σύνθετο από το ουσιαστικό *μούντζα* (στη σημασία «καπνιά») και το λεξικό επίθημα *-βολῶ*.

- *μουτζουριάζω*

Το ρήμα *μουτζουριάζω* «κλείνω στη φυλακή» χαρακτηρίζεται αγνώστου ετύμου από τα γενικά λεξικά. Ωστόσο, η μορφολογική δομή δείχνει ότι ο ετυμολόγος θα πρέπει να αναζητήσει την αρχή του σε ξένη λέξη, η οποία προσαρμόστηκε μορφολογικά. Συχνά τα ρήματα που αποτελούν δάνεια από την Τουρκική εναρμονίζονται με την αναμενόμενη αυτή δομή· η θεματική βάση προέρχεται από το τουρκικό ρήμα και ακολουθεί το ελληνικό παραγωγικό τέρμα (π.χ. *καβουρντ-ίζω*, *καζαντ-ίζω*, *μπαιλντ-ίζω*, *μουχτ-ίζω*, *νταγιαντ-ίζω*, *σαστ-ίζω*, *τσαστ-ίζω*). Με βάση τον παραπάνω συλλογισμό, φαίνεται αρκετά πρόσφορη η σύνδεση με το τουρκ. ρήμα *buruzmak* «ζαρώνω, σουρώνω - σουφρώνω, μαζεύω», αν υποθέσουμε ότι μεσολάβησε αντιμετάθεση των συμφώνων και παραγωγικό τέρμα *-ιάζω* (πβ. κ. *καμπουρ-ιάζω*, *κουβεντ-ιάζω*, *πατσαβουρ-ιάζω*). Η σημασιολογική μεταβολή παρουσιάζει μεταφορική χρήση γνωστή και από την Ελληνική, στην οποία τα ρήματα *μαζεύω*, *σουφρώνω* συναντώνται και με τις εκφραστικές σημασίες «πιάνω» και «παίρνω κρυφά».

- *κατσαπλιάς*

Η δυσετυμολόγητη αυτή λέξη έχει τη βασική σημασία «άρπαγας, λαφυραγωγός» και γενικότερα «κλέφτης», ενώ χρησιμοποιήθηκε επίσης ως μειωτικός και υβριστικός χαρακτηρισμός την περίοδο του εμφυλίου πολέμου. Η μέχρι τώρα έρευνα δεν έχει αποδώσει καρπούς, η λέξη δεν φαίνεται να αντιστοιχεί σε γνωστό ξένο όρο και, ως αποτέλεσμα, θεωρείται αγνώστου ετύμου από τα λεξικογραφικά έργα. Αν ληφθεί υπ' όψιν ότι η λέξη

¹ Το παράθεμα προέρχεται από την αγγλική μετάφραση στο Aikio (2005: 402).

φαίνεται σχετικά νεότερη στην Ελληνική και έχει σημασία αρκετά συγκεκριμένη, ίσως δεν είναι άστοχο να αναζητηθεί η αφετηρία της στο χωροχρονικό περιβάλλον τού μερικώς συνωνύμου όρου πλιάτσικο. Το ουσιαστικό πλιάτσικο προέρχεται από το αλβ. *plaçkë* στην ειδική σημασία «λάφυρο», είτε με διάσπαση του δυσπρόφερτου συμφωνικού συμπλέγματος <çk> [ts-k] είτε με προσαρμογή προς το παραγωγικό τέρμα *-ικός*. Από την ίδια αλβανική λέξη έχει σχηματιστεί το επώνυμο *Πλιάτσικας, Πλιάτσικας*.

Ο συλλογισμός αυτός υποδεικνύει την κατεύθυνση προς την οποία πρέπει να στραφεί η ετυμολογική έρευνα. Το αλβ. *plaçkë* (επίσης *plaçka*, με επιτασσόμενο οριστικό άρθρο· *ας* σημειωθεί ότι το <I> προφέρεται ως πλευρικό ουρανικό [ʎ], όπως π.χ. στη λ. *ελιά*) πιθανώς πέρασε ως *πλιάτσ(ι)κας* (που έμεινε μόνον ως επώνυμο), το οποίο με αντιμετάθεση ([pʎ] – [ts-k] > [k-ts] – [pʎ]) οδήγησε στον τύπο *κατσαπλιάς*. Είναι πιθανόν ότι πρόκειται για εκφραστικού τύπου μεταβολή, που ευνοήθηκε από το γεγονός ότι αρκετές λέξεις τής Ελληνικής αρχίζουν από *κατσ(α)-* (π.χ. *κατσαρίδα, κατσαρός, κατσάβραχα, κατσάδα* κ.λπ., πρβλ. και τα ποικίλης ετυμολογικής αρχής επώνυμα όπως *Κατσι-γιάννης, Κατσι-μπαλής, Κατσαμπιάς, Κατσάνος*), καμμία όμως από *πλια-* πλην του ουσ. *πλιάτσικο* και των συνθέτων του. Ο καταβιβασμός τού τόνου στη λήγουσα συμμόρφωσε τη νέα λέξη με ουσιαστικά που έχουν παραγωγικό τέρμα *-άς* (π.χ. *κεραμιδ-άς, λουλουδ-άς, πορτοφολ-άς*) και *-ιάς* (π.χ. *μαλλιάς, φον-ιάς*), τα οποία δηλώνουν τον δράστη ορισμένης ενέργειας ή αυτόν που ασχολείται με κάτι.

2.4. Η αρχή τής ομοχρονίας είναι ισχυρός παράγοντας ελέγχου τής ετυμολογικής πρότασης

Η αρχή τής ομοχρονίας επιτάσσει την αναζήτηση ή επανασύνθεση του ετύμου με τρόπο που αρμόζει στη δική του γλωσσική εποχή. Ο ετυμολόγος επιδιώκει να εξασφαλίσει ότι τα ενδιάμεσα στάδια που οδηγούν στο έτυμον μπορούν να συνυπάρξουν στην ίδια συγχρονία (Μωυσιάδης 2005: 256). Οποιαδήποτε εικαζόμενη μεταβολή θα πρέπει να εναρμονίζεται με τις γνώσεις μας για τη γλωσσική κατάσταση της περιόδου και συμβάλλει ώστε να αποφεύγονται αναχρονισμοί, δηλαδή μη ρεαλιστικές αποκαταστάσεις, τόσο ως προς τα αναλογικά πρότυπα όσο και ως προς τις παράλληλες μορφές. Για την εξακρίβωση της ομοχρονίας απαραίτητη προϋπόθεση είναι η πειστική παρουσίαση των συμφραστικών συνθηκών τής λέξεως και η συγκέντρωση του ευρύτερου δυνατού υλικού τόσο από τις διαλέκτους όσο και από όρους με παρόμοιο λειτουργικό ρόλο στη γλώσσα (Beekes 2004: 168-170). Κατά κανόνα η χρήση περισσότερου υλικού προσφέρει την εποπτεία που είναι αναγκαία για τον έλεγχο της ετυμολογικής πρότασης και φέρνει στην επιφάνεια όψεις τού ζητήματος που ίσως είχαν αγνοηθεί. Είναι σημαντικό να ληφθεί υπ' όψιν ότι κατά την αξιολόγηση των ευρημάτων οι πηγές που καταδεικνύουν τη συνέχεια υπερισχύουν των υποθέσεων δανεισμού, εφόσον με αυτόν τον τρόπο είναι πιθανότερο να διαπιστωθεί ομόχρονη παρουσία των επί μέρους σταδίων. Οι θεωρητικές υποθέσεις ή αντιστοιχίες, όσο ευφυείς ή ευρηματικές και αν είναι, θα πρέπει να ελεγχθούν ως προς την ευλογοφάνεια της πραγμάτωσής τους στην ίδια γλωσσική κοινότητα.

- *πιτσουλίζω*

Η αρχή τής ομοχρονίας δεν επιτρέπει να δεχτούμε την πρόταση του Χατζηγιωάννου, ο οποίος ετυμολόγησε το ρ. *πιτσ(α)λίζω* (διαλεκτ. Κύπρου) από το ηχομιμητικό *πίτσι* και την κατάληξη (όπως την αποκαλεί) *-λίζω* «κατά το κροταλίζω» (1996: 145). Η ομόχρονη παρουσία και σύνθεση νεοελληνικού ηχομιμητικού με τεμάχιο απεσπασμένο (χωρίς ευδιάκριτο λόγο) από αρχαίο ρήμα δεν χαρακτηρίζεται από ρεαλισμό ούτε συμφωνεί με τον όγκο των δεδομένων που παρέχουν άλλοι διαλεκτικοί τύποι (π.χ. *κατωιταλ. πιτσουλίζω*,

πιτσουddίτζω, πιτσουddάω «βατεύω - τσιμπώ»). Τα λεξικά ανάγουν ορθότερα το ρήμα πιτσουλίζω στο αρχ. πιτυλίζω «τινάζω ρυθμικά τα χέρια» (με τσιτακισμό /ti/ > /tsi/).

- *αφουγκράζομαι*

Ο Mohay (2002: 104-5) δεν πείστηκε από την αναγωγή τού μεσαιωνικού ρήματος *ἀφουγκράζομαι/ἀφουγκροῦμαι* στο αρχ. *ἐπακροῶμαι* (ἀποψη του Χατζιδάκι που υιοθετείται από τα λεξικά) και υπέθεσε ότι προέρχεται από το απλό *ἀκροῶμαι* με διφθογοποίηση, συμφωνοποίηση και ανακατάταξη της συλλαβικής δομής: [akroas] > [akrwas] > [afkras]. Εντούτοις, ενώ οι τύποι που προϋποθέτει ο Mohay παραμένουν αμάρτυροι, δεν είναι συνετό να αγνοηθεί η εκτενής μεσαιωνική μαρτυρία των ενδιάμεσων τύπων που είχαν οδηγήσει τον Χατζιδάκι στην πρότασή του (MNE 1: 158-9), συμμορφώνοντάς την με την αρχή τής ομοχρονίας: *ἀφο(υ)κράζομαι, ἐφκροῦμαι, ἴφκροῦμαι, ἴφουκροῦμαι*. Ειδικώς οι ελληνιστικοί τύποι *ἐφακρῶμαι, ἐφακροῦμαι*, που φαίνεται ότι προηγήθηκαν στην ετυμολογική αλυσίδα, καθώς και οι μεσαιωνικοί τύποι *ἀφοκράζομαι/ἀφοκροῦμαι*, παρέχουν ισχυρή βάση ώστε να δεχτούμε ότι το αρχ. *ἐπακροῶμαι* υπήρξε η αφετηρία.

Ο σχηματισμός τού μεσν. *ἀκουρμάζομαι/ἀκρουμάζομαι* ενισχύει περισσότερο την ετυμολογική αυτή θέση, καθώς προήλθε από τύπο **ἀκρομάζομαι* (με ανύψωση /o/ > /u/ λόγω του /m/) < **ἀκροαμ-άζομαι* (με επανάλυση της λ. που θεωρήθηκε σύνθετη, οπότε το -ο- αντιμετωπίστηκε σαν συνδετικό φωνήεν και υπερίσχυσε), το οποίο ανάγεται στο αρχ. *ἀκρόαμα* (Χατζιδάκις 1910: 227). Προφανώς, η μαρτυρημένη παρουσία τού γλωσσικού υλικού αποτελεί στερεότερο θεμέλιο για την ετυμολογία εν συγκρίσει με οποιαδήποτε ενδιαφέρουσα υπόθεση.

- *κάποιος*

Η μεσαιωνική αόριστη αντωνυμία *κάποιος* ανάγεται αναμφισβήτητα στο μόριο *κᾶν* και στην αντωνυμία *ποιός*, όπως επιμαρτυρείται τόσο από τις πηγές όσο και από τα λεξικογραφικά έργα. Εντούτοις, ο ακριβής σχηματισμός δεν έχει εξηγηθεί ικανοποιητικά ως προς μία σημαντική λεπτομέρεια: την απουσία οποιουδήποτε ίχνους τού ληκτικού -ν τού α' συνθετικού, εν προκειμένω **κᾶν-ποιος* > **κάμ-ποιος*. Συνήθως ακολουθείται η παλαιά ερμηνεία τού Χατζιδάκι (MNE 2: 405), ότι η απουσία τού -ν οφείλεται σε επανάλυση με αφετηρία το θηλ. *κα-(μ)μία/κα-(μ)μιά*, από όπου το τεμάχιο *κα-* αποσπάστηκε και επεκτάθηκε πρώτα στο θηλ. *κά-ποια* και κατόπιν στο αρσ. *κά-ποιος*.

Η κοινή αυτή ερμηνεία είναι άστοχη για δύο σοβαρούς λόγους. Πρώτον, είναι εντελώς απίθανο να αποτελέσει ο τύπος τού θηλυκού κανονιστικό πρότυπο για ολόκληρη την αντωνυμία, πολλώ μάλλον εφόσον ο τύπος τού αρσενικού *κάποιος* έχει καθολική γενικευτική χρήση, η οποία ανήκει στο λεξιλόγιο υψηλής συχνότητας. Δεύτερον, η συγκεκριμένη αναγωγή δεν εξηγεί πειστικά γιατί το τελικό -ν τού α' συνθετικού σιγήθηκε επίσης στα ομοίως σχηματισμένα μεσν. *κά-τι, κά-που, κά-πως, κά-ποτε*, αλλά διατηρήθηκε στον τύπο *κάμ-ποσος*. Ο Hoigrocks διατυπώνει το ζήτημα ως απλή παρατήρηση, αποφεύγοντας οποιαδήποτε ερμηνευτική υπόθεση: «Το στοιχείο *κᾶν* (με το -ν- να διατηρείται μόνο σε προφωνηεντική θέση και στον τύπο *κάμ-ποσος*) συντέθηκε τότε μαζί με άλλες αρχαίες αόριστες αντωνυμίες και επιρρήματα, για να δημιουργηθεί το σύνολο των σύγχρονων αόριστων τύπων» (2006: 427).

Μια καλή διέξοδος θα ήταν πιθανώς να εξετάσουμε αν σε αυτό το σύστημα αντωνυμιών μπορούν να λειτουργήσουν οι εύστοχες παρατηρήσεις τού Μηνά σχετικά με την αφομοίωση του ερρίνου προς τα άηχα κλειστά σύμφωνα, μολονότι το μελέτημά του δεν αφορά στην αντωνυμία *κάποιος* (αναφέρεται όμως στην αντωνυμία *κάποσον, καπόσους* στην κυπριακή διάλεκτο· 1987: 260 κ.εξ.).

Η ασθενής πραγμάτωση του ερρίνου πριν από τα άηχα κλειστά σύμφωνα είναι φαινόμενο που μαρτυρείται στους ελληνιστικούς παπύρους (π.χ. προσένηκεν, προσήνεκεν, άνενεκείν, συκκατέστη), αλλά και σε διαλεκτικούς τύπους τής νησιωτικής ζώνης ήδη από τη μεσαιωνική εποχή (π.χ. Μαχαιράς: άππέξω, Γλυκάς: ήπορω, Κάτω Ιταλία: σάττι < ώσαν τι, έρκουτται). Ανεξάρτητα από την αρχαιοδιαλεκτική αφετηρία τού φαινομένου (για την οποία ο Μηνάς προχωρεί σε επισταμένη ανάλυση, λαμβάνοντας υπ' όψιν τα δεδομένα τής Αρκαδοκυπριακής), θα ήταν λογικό να αναρωτηθούμε αν η ασθενής άρθρωση και κατόπιν σύγηση του -ν εισήλθε από τον διάυλο των ανατολικών και νησιωτικών ιδιωμάτων, όπως φαίνεται να υποδεικνύουν οι μεσαιωνικοί κυπριακοί τύποι *κάποσον, καπόσους*.

Μολονότι η διέξοδος αυτή είναι ελκυστική και η συμβολή των διπλασιαστικών διαλέκτων δεν πρέπει να υποτιμηθεί, η αρχή τής ομοχρονίας υπαγορεύει ως χρησιμότερη τη συγκέντρωση του μεσαιωνικού υλικού, ώστε να αποκτηθεί η πλήρης εικόνα τού πλαισίου από το οποίο προέκυψε ο νέος σχηματισμός. Συγκεκριμένα, το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών και επιρρημάτων στη δημόδη μεσαιωνική έχει ως εξής:

κάν + ποῖος: κάποιος, όκάποιος

κάν + πότε: κάποτε, όκάποτε(ς), όκαποτέ, όκάποτις, όκάμποτε

κάν + ποῦ: κάπου, όκάπου

κάν + τί: κάτι, όκάτι(ν) – πβ. κ. κά(ν)τις, (ό)κάτινας

κάν + πῶς: το επίρρημα κάπως δεν απαντά στις μεσαιωνικές πηγές

κάν + πόσος: κάμποσος, καμπόσος, καμπόσιος, όκάμποσος – κάποσος, καπόσος, όκάποσος

Η παρουσία τού προτακτικού *ό-* σε εναλλακτικούς μεσαιωνικούς τύπους δείχνει την επίδραση που άσκησαν οι συνεκφορές με το άρθρο *ό*, οι οποίες ξεκίνησαν από τις αντωνυμίες (π.χ. *ό κάποιος, ό κάμποσος, ό κά(ν)τις*) και επεκτάθηκαν σε επιρρήματα (π.χ. μεσν. *ό κάποτε «πρώην»*). Αν και η τάση αυτή δεν επικράτησε, αναδεικνύει ένα στοιχείο εσωτερικής σύνδεσης, το οποίο δεν πρέπει να παραβλεφθεί: την ενδεχόμενη σχέση των συγκεκριμένων αντωνυμιών με το σύστημα των αορίστων αναφορικών αντωνυμιών και επιρρημάτων (π.χ. *όποιος, όπου, όποτε κ.λπ.*).

Η συσχέτιση των ζευγών που προκύπτουν επιτρέπει να υποθέσουμε εύλογα ότι οι αόριστες αναφορικές αντωνυμίες επηρέασαν αξιοσημείωτα τις αντίστοιχες σύνθετες από *κα(ν)-*. Ως αποτέλεσμα της ισχυρής αυτής σύνδεσης, οι σύνθετες αντωνυμίες έχασαν το ληκτικό -ν τού *α'* συνθετικού, ώστε να είναι διαφανέστερο το *β'* συστατικό μέρος *ποιος, πότε, πού, πως* κ.λπ. Συνεπώς:

<i>κά-ποιος</i>	κατά το	<i>ό-ποιος</i>
<i>κά-ποτε</i>	κατά το	<i>ό-ποτε</i>
<i>κά-που</i>	κατά το	<i>ό-που</i>
<i>κά-τι</i>	κατά το	<i>ό-τι (ό,τι)</i>
<i>κά-πως</i>	κατά το	<i>ό-πως</i>

Η αναλογική αυτή συσχέτιση είναι η μόνη που εξηγεί ικανοποιητικά γιατί μόνο η σύνθετη αντωνυμία *κάμ-ποσος/καμ-πόσος* διατήρησε το αναμνηστικό -ν τού *α'* συνθετικού της: η αρχ. αντωνυμία *ό-πόσος* δεν διατηρήθηκε στη Νέα Ελληνική και, ως εκ τούτου, η διτυπία *κάμποσος/καμπόσος – κάποσος/καπόσος* γρήγορα έληξε με την επικράτηση των έρρινων τύπων, διότι δεν υπήρχε πλέον ο αντίστοιχός της στις αναφορικές αντωνυμίες από *ό-*. Η θεωρητική αυτή βάση ερμηνεύει ομοχρονικώς ολόκληρο το σύστημα των αορίστων αντωνυμιών από *κα(ν)-*.

3. Συμπεράσματα

Από την προτεινόμενη ιεράρχηση των κριτηρίων γίνεται φανερό ότι η γενική κατεύθυνση της ετυμολογίας αντιστοιχεί στην πορεία κάθε διαχρονικής έρευνας στη γλωσσολογία: αμφοτέρως επιδιώκουν λύσεις που να μην κρίνονται αποκλειστές ως αδύνατες (Lass 1997: 25-30). Η προσκόμιση παραπλήσιων αλλαγών ή παράλληλων μορφών ανταποκρίνεται επιπλέον στη λογική διαπίστωση ότι όμοια αίτια παράγουν όμοια αποτελέσματα. Η πληρότητα, η ευλογοφάνεια, η ομοχρονία είναι παράμετροι που ο ετυμολόγος καλείται να συνεκτιμήσει, παραχωρώντας ή αφαιρώντας προτεραιότητα και, ως εκ τούτου, εξασφαλίζοντας στις προτάσεις του περισσότερη αξιοπιστία.

Βιβλιογραφία

- Aikio, A. 2005. Review of K. Häkkinen (2004) *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Juva: WSOY. *SKY Journal of Linguistics* 18, 393-405. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: <http://www.linguistics.fi/julkaisut/sky2005.shtml>.
- Ανδριώτης, Ν. 1954. Ορθογραφικά (ξέρω ή ξαίρω). *Νέα Εστία* 56, 1334-1335.
- Ανδριώτης, Ν. 1983³. *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [ΕΛ]. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Beekes, R.S.P. 2004. *Εισαγωγή στη συγκριτική ινδοευρωπαϊκή γλωσσολογία*. (Μτφρ. Γ. Παπαναστασίου & Σ. Τσολακίδης). Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Γιαννάκης, Γ. 2005. *Οι Ινδοευρωπαίοι. Α: Γλώσσα και πολιτισμός*. Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Δαγκίτσης, Κ. 1978-1984. *Ετυμολογικό λεξικό της νεοελληνικής* [ΕΛΝ]. Τόμ. 1: Α-Κ, τόμ. 2: Λ-Π. Αθήνα: Βασιλείου.
- Dauzat, A. 1944². *La géographie linguistique*. Paris: Flammarion.
- Häkkinen, K. 1990. *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Helsinki: Suomalaiskirjallisuuden.
- Ηλιούδης, Ι. Ν. 2000. À propos de l'étymologie des mots κτήνος, ζερός, φλογέρα, καζάνι. *Αθηνά* 82, 229-32.
- Horrocks, G. 2006. *Ελληνικά: Ιστορία της γλώσσας και των ομιλητών της*. (Μτφρ. Μ. Σταύρου & Μ. Τζεβελέκου). Αθήνα: Εστία.
- Καραντζόλα, Ε. & Φλιάτουρας, Α. 2004. *Γλωσσική αλλαγή*. Αθήνα: Νήσος.
- Καραποτόσογλου, Κ. 1985. Ποντιακά έτυμα. *Αρχαίον Πόντου* 40, 143-180.
- Κατσούδα, Γ. 2007. Οι όροι contamination και blending στην ελληνική βιβλιογραφία: Προβλήματα και λύσεις. *Πρακτικά 8^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας, 30 Αυγούστου-2 Σεπτεμβρίου, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*, 885-896. Διαθέσιμο στην ηλεκτρονική διεύθυνση: http://www.linguist-uoi.gr/cd_web/case2.html.
- Κοραής, Α. 1828-1835. *Ατακτα, ήγουν παντοδαπών εις την αρχαίαν και την νέαν ελληνικήν γλώσσαν αυτοσχεδίων σημειώσεων και τινων άλλων υπομνημάτων αυτοσχεδίου συναγωγή*. Τόμ. 1-5. Παρίσι.
- Κριαράς, Ε. 1969-2008. *Λεξικό της μεσαιωνικής ελληνικής δημόδους γραμματείας (1100-1669)*. Τόμ. 1-16 (Α - πνεύμονας). Θεσσαλονίκη.
- Labov, W. 1994. *Principles of Linguistic Change. I. Internal Factors*. Oxford: Oxford University Press.
- Lehmann, W. 1992³. *Historical Linguistics*. London & New York: Routledge.
- Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής* [ΛΚΝ], 1998. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη.
- McMahon, A. 1994. *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Meillet, A. 1925. *La méthode comparative en linguistique historique*. Paris: Klincksieck.
- Μηνάς, Κ. 1978. *Η μορφολογία της μεγεθύνσεως στην ελληνική γλώσσα*. Ιωάννινα: Δωδώνη.
- Μηνάς, Κ. 1987. Αφομοίωση του ερρίνου με τους άηχους κλειστούς φθόγγους στην ελληνική γλώσσα. *Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου*, τόμ. 3. Λευκωσία, 253-83..
- Μηνάς, Κ. 2004. *Μελέτες νεοελληνικής διαλεκτολογίας*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Mohay, A. 2002. Ετυμολογικές παρατηρήσεις σε δύο λεξικά της Νέας Ελληνικής. *Γλωσσολογικές έρευνες για την Ελληνική II. Πρακτικά του 5ου Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής Γλωσσολογίας (13-15/9/2001)*. Paris: L'Harmattan, 103-106.

- Μπαμπινιώτης, Γ. 1969. *Ο διά συνθέσεως υποκορισμός εις την Ελληνικήν*. Αθήνα: Βιβλιοθήκη Σοφίας Σαριπόλου.
- Μπαμπινιώτης, Γ. 2009. *Ετυμολογικό λεξικό τής νέας ελληνικής γλώσσας* [ΕΛΝΕΓ]. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- Μουσιάδης, Θ. 2005. *Ετυμολογία: Εισαγωγή στη Μεσαιωνική και Νεοελληνική Ετυμολογία*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Moysiadis, T. 2006 (υπό έκδοση). The role of motivation in folk etymology. *Actes du 30e Colloque de Société Internationale de Linguistique Fonctionnelle*. Paris.
- Ξανθουδίδης, Σ. 1915. *Ερωτόκριτος, έκδοσις κριτική, γενομένη επί τη βάσει των πρώτων πηγών μετ' εισαγωγής, σημειώσεων και γλωσσαρίου*. Ηράκλειο: Εκ του τυπογραφείου Στυλ. Μ. Αλεξίου.
- Παπαδόπουλος, Ά. 1958-1961. *Ιστορικόν λεξικόν τής ποντικής διαλέκτου* [ΙΛΠΔ]. Τόμ. 1-2. Αθήνα: Παράρτημα περιοδικού Αρχαίων Πόντου.
- Ράλλη, Α. 2005. *Μορφολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- Συμεωνίδης, Χ. 1985. Παραλειπόμενα στην ερμηνεία τού βυζαντινού παρωνυμίου μούρτζουφλος. *Βυζαντινά* 13 (2), 1619-1628.
- Szemerényi, O. 1996. *Introduction to Indo-European linguistics*. Oxford: Oxford University Press.
- Trapp, E. 2001-2007. *Lexikon zur Byzantinischen Gräzität*. Bd. 1: A – K, Fasz. 5-6: λ – προσπελαγίζω. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- Τσοπανάκης, Α. 1949. *Συμβολή στην έρευνα των ποιητικών λέξεων: «Αί γλώτται»*. Ρόδος.
- Vennemann, T. 2006. Grimm's law and loanwords. *Transactions of the Philological Society* 104 (2), 129-166.
- Φάβης, Β. 1917. Ανάλεκτα φιλολογικά. *Αθηνά* 29, 39-50.
- Φιλήντας, Μ. 1924. *Γλωσσογνωσία και γλωσσογραφία (ελληνική)*. Τόμ. 1-3. Αθήνα: Μπάυρον.
- Χατζηιωάννου, Κ. 1996. *Ετυμολογικό λεξικό της ομιλουμένης κυπριακής διαλέκτου*. Λευκωσία: Ταμασός.
- Χατζιδάκις, Γ. 1905-1907. *Μεσαιωνικά και Νέα Ελληνικά* [MNE]. Τόμ. 1-2. Αθήνα.
- Χατζιδάκις, Γ. 1910. Νεοελληνικά. *Αθηνά* 22, 205-65.